

תלמידי ישיבות ה"הסדר" שגרו לרבותיהם שאלות שהזמן גרמן, לעשרות ואולי למאות. השאלות צמחו על קרקע המציאות הקשה אליה נקלעו. והשאלות עתים פשוטות למדי ועתים סבוכות ביותר: והן מקיפות תחומי שבת וכשרות, דיני צבא ומלחמה, הלכות קבורה ופינוי חללים כיוצא בכל פינות התורה. והתשובות מהן שהושבו בע"פ, מהן שהועלו על אגרת ומחן שראו אור בבטאונים פנימיים של הישיבות ברפי הקשר למיניהן. הבאנו כאן דוגמאות בלבד שלקטנו בבטאונים שתי ישיבות "הר עציון" וישיבת "הכותל". וכן שאלות בענין יד ויתר שנשלחו אל הרה"ג אלישיב והרה"ג שלמה מן ההר.

תח"ח 1234567

אוצר החכמה

תח"ח 1234567

שאלות בענין "יד ויתר"

בעז"ה מערב התעלה מדרום לאסמעליה
י"ד כסלו תשל"ד בארץ גושן.

מצוה זו של "יד תהיה לך" "ויתר תהיה" — עתה מזדמנת הלכה למעשה, וזו מצוה מן התורה — מדאורייתא. והיא מעוררת כמה וכמה שאלות שלא נתבררו לי כלל ולא מצאתי מי שדן וביררם. ונחוצים הם מאוד מאוד הלכה למעשה. ועם אי הנעימות של הדיון בנושא מעין זה, תורה היא וללמוד אני צריכים, ללמוד ע"מ לשמור ולעשות.

אוצר החכמה

(1) "יד תהיה לך" "כתרגומו" (רש"י) "ואתר מתקן יהא לך", כלומר חיוב הוא להכשיר מקום = בית-שמוש-שדה לעשיית צרכים. האם החיוב הוא על המפקד או גם על כל חייל וחייל. ונפ"מ: — כשהרס"פ נתעצל בכך, שילך החייל ויחפור ויתקן בית שמוש שדה.

(2) "ויתר תהיה לך", — אם יד למה יתד ואם יתד למה יד? האם החיוב הוא לחילופין — או יד = מקום, או יתד = כלי חפירה או שחייבים בשניהם. ומי שעשה צרכיו במקום המיועד האם חייב בכל פעם לכרות? או לקחת עמו היתד אף ביציאתו לאותו מקום?

(3) מחוץ למחנה — דוקא?! החייבים למקם את בית השמוש מחוץ לגדרות המחנה או לאו דוקא — מחוץ למחנה? ואולי מחוץ למחנה הכוונה מחוץ לאהלי המגורים בצדם ולא מחוץ לגדרות ולפי"ז אסור למקם בית-השמוש בתוך המאהל.

(4) "למחנה". ובחונים על פני השדה אין חיובי היד והיתד? או גם לחונים בשדה שם מחנה עליהם. או אולי מחנה לאו דוקא ודיבר הכתוב בהוה. ואם סתם עוברים בדרך אף לא במחנה ארעי — הקיים חיוב זה או שם אין זה כלל מחנה ואינו לחיוב זה?

- (5) "והיה בשבתך חוץ" — דין זה של חיוב לצאת חוץ, הוא בצרכים גדולים = בשבתך דוקא, או אף בעשיית צרכים קטנים?
- (6) "וחפרת בה, ושבת, וכיסית צאתך". — האם דוקא כל התהליך הזה. חפירה — קודם למעשה, ולאחריו כסוי, ובכסוי לבדו לאחר מעשה לא סגי?
- (7) "וכסית" — האם דוקא בעפר, או גם בעלים, או בנייר שיורקוהו ויכסו בה ובבד וכד' וכד'. ^{אוצר החכמה} ¹²³⁴⁵⁶⁷
- (8) "ויתד תהיה לך" — האם דרשה תורה לחפור ולכסות ביתד דוקא ובאת-חפירה לא? או אולי בכל כלי ומכשיר שחופרים ומכסים בו, כגון: יתד, את-חפירה, אולר, חתיכת ברזל וכד' וכד'. ובעקב שבנעל לחפור ובידיים — לא סגי? או לא חשוב במה ואיך והעיקר שתיעשה חפירה וכסוי?
- (9) ואם נאמר שבכלי דוקא מה הדין כשהייל בא ומתיצב לשירות מילואים, ואז הוא מקבל וחותר על צידו. ומזדמן פעמים רבות שאין מחתימים ונותנים לו את כל הציוד הרגיל אלא רק דברים אחדים מעטים בלא את-חפירה ובלא יתד (יתדות לאהלי סירים). שמא נאמר שחייב הוא שיהיה ברשותו יתד — ונחייבהו לדרוש מהאפסנאי להחתימו ולתת לו גם את-חפירה או יתד, או שנחייבהו להשיג לעצמו כלי כזה?
- (10) ושוב — מה מדת החיוב לשאת עמו כלי זה. וכי לכל מקום הילוכו, ובנסיעה? ואולי הוקש יתד לאזנך — כל מקום שנוטל אתה כלי זינך חייב אתה לשאת את היתד שתהיה לך על אזנך? או נאמר — כל מקום שעלול להזדמן — לצרכי יציאה — יתחייב לשאת עמו האי יתד.
- (11) דין זה בשבת מהו? ואיך נעשה בשבת, כשאסורה חפירה ונשיאת את ועשיית גומא וכ' וכ'.?
- (12) מה הדין כשמישהו מצא שאחר עשה צרכיו בלא שכיסה ^{אוצר החכמה} ¹²³⁴⁵⁶⁷ היחויב לכסותו?

תשובתו של הרה"ג שלמה מן ההר

לכבוד נכבדי ויקירי, אגוש כערכי, אלופי ומידועי, רב טוב צפון לך עדי עד נצח נצחים. הנני מודה ומתודה שלא העלינו בדעתנו, ואף לא נשאלו השאלות לפני כן עד עתה, ולכן לא נתגנו את דעתנו עליהם. וגם עתה הדברים צריכים תלמוד ולימוד ושיקול רב, וכולי האי ואולי, לפי שאין לנו מקורות במדה מספקת והלא דברים ק"ו, ומה במקום שהאירו לנו אבותינו הקדושים הראשונים והאחרונים בעלי ההוראה המפורסמים, שם אנו מגששים באפלה, בהלכות מלחמה שבהם נשארנו באפלה זה עידן ועידנים ופלג עידן, על אחת כמה וכמה שנגשש כעורים קיר והנה אתה פתחת לפני בדברי חסד של תורה, ואני אשא ואתן לפניך, ויהי רצון שבזכותכם ובזכות תלמידיכם השואלים והמקשים לשאול, וההומים בלבם ועדיין לא נפתח לבם לשאול, נזכה ויפתחו לנו שערי אורה ושערי בינה ושערי תורה, ונזכה לראות ולא נכשל בדבר הלכה.

מקודם אענה על ראשון ראשון, ואח"כ אנסה לנמק,

- (1) האם החיוב להתקין מקום הוא רק על המפקד, או על כל חייל?
- נראה מלשון הרמב"ם ומלשון החינוך שהמצוה כוללת שני דברים, (א) להתקין מקום

(ב) שאסור להתפנות על פני הארץ. ולפי זה ברור שחייב כל אחד ואחד לייחד מקום לעצמו, ואם הוא יכול לייחד לציבור ולהשפיע עליהם, הרי הוא בגדר מזכה את הרבים, אבל על כל פנים אסור לו להתפנות בכל מקום אלא במקום קבוע.

(2) "ויד... ויתד..." האם הכונה לשניהם, היינו גם מקום מחוץ למחנה וגם יתד כדי לחפור ולכסות, או שאפשר בזה או בזה?

מלשון הרמב"ם נראה שחייבים בשניהם, וכך מוכח גם מן הגמרא ברכות כ"ה. וכן הוא מפורש שם בתלמידי ר' יונה שעל הרי"ף שבין לקטנים ובין לגדולים צריך לצאת מחוץ למחנה, אך קטנים אינו צריך לכסות שם וגדולים הוא צריך לכסות. ולכאורא היה משמע דגם קטנים צריך לכסות מדרבנן, וכן נראה דעת הרמב"ם שלא הזכיר את זה כלל. וכן לא הזכיר החינוך חילוק בין קטנים לגדולים אבל רמב"ן הזכיר במפורש רק גדולים.

אוצר החכמה

(3) "מחוץ למחנה" דוקא או לאו דוקא?

לפי עניות דעתי נראה דאם אינו מקום מחיצות אלא קובע מקום להתפנות על פני הקרקע חייב לקבוע מקום זה מחוץ למחנה, והיינו בריחוק של 70 אמה ושני שלישי מקצה המחנה, ושם לכסות אחרי כן. אבל אם הוא מקום מחיצות ובתוך המחיצות חפירה כנהוג, ונמצא העומד בחוץ ליד המחיצות מותר לכל הדעות לומר דברים שבקדושה, לית לן בה. עיין או"ח פ"ג במשנה ברורה ס"ק ה'. ונראה לפי זה שאם אין שם חפירה, אבל הוא מכסה מיד את צאתו, גם זה שפיר דמי, ואם יש שם חפירה מתחת למושב פטור מכלום, שהעיקר הוא שיהא המקום המחנה נקי וראוי לאמר שם דברים שבקדושה. ועיקר ראיתי היא שבמחילות מתחת לעזרה היה שם בית כסא של כבוד; ואמנם מחילות לא נתקדשו, ונמצא שבית הכסא אינו עומד בעזרה, והוא הדין כאן, שאם ישנם מחיצות כשרות החוצצות בפני הזוהמה והריח הרע עד כדי כך שמותר לומר דברים שבקדושה בסמוך לכן נמצא ה"יד" הזה כאילו אינו עומד בתוך המחנה, שהרי מחיצות חוצצות בינו ובין המחנה.

(4) "למחנה" — ומה דין החונים על פני השדה?

לכאורא צריך לומר ש"מחנה" פירושו מקום מוקף מחיצות, כל שדינו כרשות היחיד לענין שבת, היינו מקום שהזורק לתוכו מרשות הרבים חייב (גם אם צורת הפתח מן הצד, ואם יש לו דיומדים, וכו' וכו'). כך משתמע מדברי רמב"ן, שמדמה מחנה של יוצאי למלחמה למחנה שכינה, והרי ברור שאין מחנה שכינה בלי מחיצות, אבל בלי מחיצות אינו אסור אלא בסמוך לאהל מגורים בתוך ד' אמות.

(5) רק בגדולים או גם בקטנים?

כבר כתבתי למעלה, שעל כל פנים מדרבנן צריך לכסות גם בקטנים, אבל יציאה חוץ למחנה מצוה מן התורה גם בקטנים.

(6) "וחפרתה בה, ושבתי, וכסית את צאתך", האם צריך לחפור לפני שמתפנים?

לכשנדייק זה שנוי אולי במחלוקת, מדברי רמב"ן משמע שכל עיקר המצוה היא רק לכסות, וכן מטין דברי תלמידי רבנו יונה שעל הרי"ף (ברכות כ"ה). אבל ברמב"ם מפורש וז"ל "ויצא באותה הדרך, ויחפור בה, ויפנה ויכסה (הלכות מלכים פרק ו' הלכה ט"ו). ובספר החינוך שם שיחפור שם מקום בארץ לעשות בו צרכיו בדרך המוכנת לזה", ונראה גם ברמב"ם לפרש כך, שיחפור גומא ויתפנה בה ואחר כך יכסנה. לפי

זה בכיסוי בלבד לא סגי. ולפלא שבעל החינוך לא הזכיר את הכיסוי בכלל, שהוא נראה עיקר, ונראה שזה גם מחלוקת בין אונקלוס ובין יונתן.

(7) לפי זה אפשר ודאי לכסות בכל דבר, והרי בכיסוי הדם למדו מפסוק שיש קפידא במה לכסות, וכאן אין המקרא אומר כלום.

(8) "ויתד תהיה לך" יתד, דוקא או לאו דוקא?
בספר החינוך מפורש וז"ל להיות לכל אחד... יתד... או כלי אחר שראוי לחפור בו. ונראה לפי עניות דעתי שילמד סתום ברמב"ם מן המפורש כאן.

(9) "אם נאמר שכלי דוקא..." אין צורך לענות.

(10) "וכי לכל מקום שהולך ונוסע יקח את היתד, ואולי הוקש יתד לאונך וכו'".
וז"ל הרמב"ם "וכן מצות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד תלויה עם כלי מלחמתו וכך גם לשון החינוך. ולכן נראה באמת שכל מי שמתחייב מחמת מצב כוננות מלחמתית לשאת נשק יתחייב גם כן לקחת אתו יתד.

(11) "מה יעשה בשבת?"
ראיתי את דברי הרב ישראלי בזה. ואני מפחד להורות כך, שיכול להביא בקל לאיסור דאורייתא. ואם יש צורך לעשות גומא בודאי אסור בשבת. וע"כ העצה היעוצה היא שב ואל תעשה.

(12) "מי שמוצא לכלוך בלתי מכוסה האם הוא חייב לכסותו?"
זיל בתר טעמיה, ומקרא מפורש הוא "כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך, והיה מחנך קדוש". ומי שיכסה יזכה לברכת שמים מעל, שקידש מקום לשכינה שתשרה במחנה. ולי מיבעיא, אם מצוה זו היא בכל המלחמות או במלחמת הרשות בלבד ובמנחת חינוך אומר שגם במלחמת מצוה ופשוט לו הדבר, ואני בעניותי נראה לי מפורש מספר החינוך שרק במלחמת הרשות הכתוב מדבר, שז"ל בשרש המצוה: כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחנך והיה מחנך קדוש, כלומר שנפשות של ישראל דבקות בשכינה לעולם, וכל שכן במחנה נקיי הנפש, כי כל הירא מעבירות שבידו, כבר הלך לו ושב אל ביתו, ונשארו הטובים וכו'..." ומבואר אצלו וגם ברמב"ם שהירא מעבירות חוזר רק ממלחמת הרשות ולא ממלחמת מצוה. ואמנם ברמב"ם אינו מבואר הדבר וכך הוא מבואר עוד בחינוך שהמצוה נוהגת רק בזכרים שהם הנלחמים, ולפי דעת מנהג חינוך עצמו במלחמת מצוה נלחמות גם נשים, אך אמנם רדב"ז על הרמב"ם שם אומר שאין נשים נלחמות לעולם.

והנה, אני חוזר ומחלה פני ה' איש מלחמה, ה' שמו, שישכון בכל מחנות ישראל, וישלח מלאכיו הקדושים מיכאל מימין כל חיל ישראל וגבריאל משמאלו לתת כל אויביהם לפניהם, לשמרם מכל פגע רע, ויחזיר כולם לבתיהם לשלום.

כעתירת שלמה מן-ההר

ועוד בענין הנ"ל

הסתפקתי למעשה האם המ"ע של "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ" נוהגת גם בצרכים קטנים או שאותם אפשר לעשות גם בתוך המחנה ושלא במקום קבוע. והנה בברכות כ"ה ע"א משמע בפירוש שהמ"ע נוהגת גם בקטנים ורק הכיסוי נוהג בגדולים

בלבד. אך ראיתי בבית שהרמב"ם לא מזכיר כלל קטנים ומשמע קצת מדבריו שרק במה שנוהג כיוסי נוהגת יציאה לחוץ, ע"ש. כידוע היציאה לחוץ, למקום קבוע לקטנים גורמת טורח רב בתנאי שדה (בלילה או כשממהרים וכיו"ב), ולכן שלחתי את השאלה לגדול אחד וכשתהיה בידי התשובה אשלחנה בל"נ. אם תוכלו לשאול רבנים אחרים ולפרסם את דעתם — מה טוב.

תמצית תשובה ארוכה שנתקבלה מאת הגאון רי"ש אלישיב שליט"א:

- א. מ"ע של ויד תהיה וכו' נוהגת גם בקטנים כדבריו המפורשים של הסמ"ג מ"ע קי"ט וכ"ה בתרגום יונתן על הפסוק, וכדמוכח בגמ' בברכות כ"ה ע"א.
- ב. המצוה נוהגת גם במלחמתנו זו שהיא מלחמת מצוה ולא רק במלחמת רשות.
- ג. לכן למעשה צריך לצאת למקום קבוע מחוץ למחנה גם לקטנים.
- ד. במקום שהמציאות היא שרב החיילים במחנה אינם מקפידים לצאת לקטנים למקום מיוחד יש מקום לצדד להקל גם ליחיד השואל אם יש לו בזה טרח גדול ושעת הדחק נפ"מ ליחיד).

שאלות ותשובות בהלכה

שאלות

- א. מפקד נותן פקודה שביצועה כרוך בחילול שבת. לפי דבריו הפעולה חיונית אך לפי הבנת החייל אינה כזאת (למרות שאינו בטוח בכך במאה אחוז) האם מותר לבצעה?
- ב. ניתן לארגן שפעולה מסוימת תיעשה באופן שאין בו חילול שבת אך המפקד מסרב לארגן זאת בטענה "שבזמן מלחמה הכל מותר". האם מותר לעשות באופן כן תובע המפקד?

תשובתו של הרב ישראל דזימיטרובסקי, ר"מ בישיבת הכותל

תשובה א':

התשובה על שאלה זו היא מאד קשה כי זה מסוג הדברים התלויים בשקול הדעת של כל אחד ואחד. אמנם באופן כללי אם יש מקום לומר שהמפקד אומר שזה חיוני משום שהוא מאמין בכנות שהדבר חיוני הרי זה ספק פקוח נפש. אמנם אם ברור הדבר שהוא אומר כך משום שהוא מזלזל באיסור שבת, ולחיל נראה ברור במדה כזאת שאם הוא היה מפקד — היה אומר שאין לבצע כך בשבת, — הרי שאין לבצע זאת. אולם בסופו של דבר יש לזכור שיש מאד להזהר בפקוח נפש וכל החלטה בנדון זה צריכה שקול דעת רב ויכולת החלטה ברורה.

תשובה ב':

הנה, אם הדבר ברור שיש אפשרות לבצע את הדבר בצורה טובה בלי לחלל שבת, אין לשמוע בקולו לחלל שבת. אמנם, יש לשקול היטב בכל מקרה מה תהיינה התוצאות של אי בצוע הדבר, ואם אין חשש שבסופו של דבר נגרמת סכנת נפשות.

שאלה: האם ישנו איסור בקריאת גלייה שהגיעה בשבת. האם קריאה זו נקראת הנאה מחילול שבת של יהודי אחר (אם הדאר מגיע יחד עם דברים אחרים